

ДОСЛІДЖЕННЯ МИХАЙЛА РОМАНА В ЦАРИНІ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИMYKHAILO ROMAN'S RESEARCH IN THE FIELD OF COMPARATIVE
LITERARY STUDIES

Ліхтей Т.В.,

orcid.org/0000-0002-6612-5733

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри словацької філології

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У статті простежується науковий доробок відомого словацького українця Михайла Романа (нар. 1930) в царині літературознавчої компаративістики, передусім у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин. Перші публікації М. Романа в цьому контексті з'явилися ще під час навчання в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка. Нині його персональна бібліографія містить понад тисячу позицій, причому лівова частка праць ученого торкається саме актуальних питань порівняльного літературознавства та художнього перекладу. Йдеться про низку монографічних видань («Z dejín slovensko-ukrajinských stykov», «Vybrané kapitoly z literárnej kritiky», «Úvahy o literárnom romantizme», «Ukrajinská literatúra Slovenska očami recenzenta», «Poézia Sergeja Makaru v kontexte...» та ін.), а також сотні статей та рецензій на твори словацької літератури в українських перекладах та української – у словацьких перетлумаченнях («Іван Франко і словацька література», «Проникання і сприймання української літератури у Словаччині в період між двома війнами», «Словацьке оповідання в Україні», «Богдан-Ігор Антонич в чехословацькій літературній критиці», «Дмитро Чижевський і Словаччина», «Максим Рильський і словацька література», «Володимир Сосюра мовами народів світу», «Олесь Гончар і Словаччина», «Павол Орсаг Гвездослав і слов'янські літератури», «Остап Вишня словацькою мовою», «Дмитро Павличко в словацькому перекладі», «Ліна Костенко – словацькою», «Лацо Новомеський в українському перекладі», «Celkom nový Ševčenko», «Milan Rúfus v ukrajínčine...»). Десятки студій Михайло Роман присвятив літературі Закарпаття та Пряшівщини («Поезія пряшівських українців у контексті словацької і загальноукраїнської літератури», «До проблеми словацько-закарпатоукраїнських літературних контактів...»). Окрема ніша в науково-творчій спадщині М. Романа – художні переклади зі словацької літератури українською і навпаки. Багатий доробок знаного компаративіста, поза сумнівом, потребує системного підходу та докладного вивчення. Пропонована стаття є лише заділком до майбутніх ґрунтовних досліджень про вагомий роль М. Романа в українсько-словацькому літературному діалозі.

Ключові слова: Михайло Роман, компаративістика, українсько-словацькі літературні взаємини, художній переклад.

The article traces the scientific achievements of the famous Slovak Ukrainian scholar Mykhailo Roman (born 1930) in the field of comparative literary studies, primarily in the discourse of Ukrainian-Slovak literary relations. M. Roman's first publications in this context appeared while he was still studying at the Taras Shevchenko Kyiv State University. Currently, his personal bibliography contains over a thousand entries, and the lion's share of the scholar's works deals precisely with topical issues of comparative literary studies and literary translation. These include a number of monographic publications («Z dejín slovensko-ukrajinských stykov»/«From the History of Slovak-Ukrainian Contacts»/, «Vybrané kapitoly z literárnej kritiky»/«Selected Chapters from Literary Criticism»/, «Úvahy o literárnom romantizme»/«Reflections on Literary Romanticism»/, «Ukrajinská literatúra Slovenska očami recenzenta»/«Ukrainian Literature of Slovakia through the Eyes of a Reviewer»/, «Poetry of Sergej Makaru in Context...»/«Poézia Sergeja Makaru v kontexte...» and others)/, as well as hundreds of articles and reviews of works of Slovak literature in Ukrainian translations and Ukrainian in Slovak reinterpretations («Ivan Franko and Slovak Literature», «The Penetration and Perception of Ukrainian Literature in Slovakia in the Interwar Period», «Slovak Storytelling in Ukraine», «Bogdan-Ihor Antonych in Czechoslovak Literary Criticism», «Dmytro Chyzhevskyy and Slovakia», «Maxim Rylskyy and Slovak Literature», «Volodymyr Sosiura in the Languages of the World», «Oles Honchar and Slovakia», «Pavel Orsag Hviezdoslav and Slavic Literatures», «Ostap Vyshnya in Slovak», «Dmytro Pavlychko in Slovak Translation», «Lina Kostenko – in Slovak», «Latso Novomesky in Ukrainian Translation», «Celkom nový Ševčenko»/«Completely new Shevchenko»/, «Milan Rúfus in Ukrainian»...). Mykhailo Roman devoted dozens of studies to the literature of Transcarpathia and Preshov Region («Poetry of Preshov Ukrainians in the Context of Slovak and All-Ukrainian Literature», «On the Problem of Slovak-Transcarpathian Ukrainian Literary Contacts»...). A separate niche in the scientific and creative heritage of M. Roman is literary translations of Slovak literature into Ukrainian and vice versa. The rich work of the famous comparative scholar undoubtedly requires a systematic approach and detailed study. The proposed article is only a starting point for future thorough research on the significant role of M. Roman in the Ukrainian-Slovak literary dialogue.

Key words: Mykhailo Roman, comparative studies, Ukrainian-Slovak literary relations, literary translation.

Формулювання проблеми. Михайло Роман (нар. 1930) – відомий словацький українець, літературознавець, перекладач, який понад сімдесят років досліджує сучасну українську літературу

в європейському контексті, українсько-словацько-чеські літературні взаємини (з акцентом на літературних взаємодіях Закарпаття і Пряшівщини), питання художнього перекладу тощо. Саме праці

з актуальних проблем літературознавчої компаративістики складають найвагоміший пласт у науковому доробку М. Романа.

Аналіз досліджень. Про значний внесок прятівського вченого у вивчення української літератури та міжслов'янських взаємодій написано немало. Воно й не дивно, адже персональна бібліографія праць дослідника фіксує понад тисячу позицій. Про науково-творчий шлях літератора свого часу сказали вагоме слово такі реномовані українські та словацькі вчені, як Л. Бабота, Я. Джоганик, З. Ганудель, В. Жемберова, М. Зимомря, Ю. Кундрат, С. Макара, М. Насенко, М. Неврлий, Н. Ференц, Я. Юрчо та ін. Їхні публікації мають переважно оглядовий характер і наголошують на подвижницькій місії М. Романа у вивченні української літератури в загальнослов'янському, європейському контекстах, у популяризації творчості письменників Закарпаття та Пряшівщини. Однак про потужну діяльність М. Романа на ниві літературознавчої компаративістики мовиться лише побіжно. А між тим, ідеться про монографічні видання, сотні статей, рецензій, низку перекладацьких проєктів і под. Спадщина вченого, отже, потребує систематизації та глибокого літературно-критичного осмислення.

Мета нинішньої публікації – простежити науковий доробок відомого словацького українця М. Романа в царині літературознавчої компаративістики, передусім у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин. Зрозуміло, що охопити весь матеріал в рамках однієї статті не вдасться. Пропонована студія є заділом (і, сподіваємося, поштовхом) до майбутніх ґрунтовних досліджень про вагому роль прятівського вченого й перекладача в українсько-словацькому літературному діалозі.

У роботі над статтею спираємося передусім на описовий, біографічний, культурно-історичний та компаративний **методи дослідження**.

Виклад основного матеріалу. Перші публікації М. Романа в царині літературознавчої компаративістики, передусім у дискурсі українсько-словацької літературної співпраці, з'явилися ще під час його навчання в Київському держуніверситеті ім.Т.Шевченка. Нині персональна бібліографія науковця містить понад тисячу позицій, причому лівова частка праць вченого торкається саме актуальних питань порівняльного літературознавства та художнього перекладу. Йдеться про низку монографічних видань («Z dejín slovensko-ukrajinských stykov», «Vybrané kapitoly z literárnej kritiky», «Úvahy o literárnom romantizme», «Ukrajinská literatúra Slovenska očami recen-

zenta», «Poézia Sergeja Makaru v kontexte...», «Література і час» та ін.), а також сотні статей та рецензій на твори словацької літератури в українських перекладах та української – в словацьких перетлумаченнях, на видання колег по цеху, що присвячені проблемам літературних взаємодій тощо. Прикметно, що з багатьма репрезентантами міжкультурної комунікації вчений знався особисто, підтримував з ними колегіальні, творчі взаємини впродовж життя, що засвідчують, крім іншого, і його інтерв'ю з науковцями М.Зимомрею [2], Т. Ліхтей [3] та ін.

Так, у вервиці досліджень про слов'янський романтизм М. Роман, порівнюючи творчість українських романтиків з представниками інших слов'янських літератур, наголошує на беззаперечному лідерстві українців, їх окремішності, винятковості, що простежується крізь призму унікальних культів – кобзарства, козацтва і Запорізької Січі, пророцтва, степу і могил-курганів, туги за незалежною Україною... [13; 15].

Інший пласт праць торкається безпосередньо українсько-словацьких літературних взаємин. Так, в монографії («Z dejín slovensko-ukrajinských stykov» [17], у статтях «Проникання і сприймання української літератури у Словаччині в період між двома війнами» [10], «Причинки до зв'язків закарпатських і словацьких культурно-літературних дічів у період між двома війнами» [9] та в багатьох інших науковець докладно простежує літературні взаємодії словаків і українців у міжвоєнний період. М. Роман акцентує на статті українського емігранта М. Мухіна «Сучасний стан української літератури», яку 1929 року надрукував провідний словацький часопис «Slovenské pohľady», що дало можливість словацьким читачам довідатися про творчість П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, Д. Фальківського та інших знакових митців тогочасся. Більше інформації про українську літературу в Словаччині, зауважує М. Роман, приносять 30-ті роки ХХ століття, коли в перекладах з'являються твори І. Франка, О.Кобилянської, В. Щурата, Ю. Федьковича, Г. Хоткевича та ін. Велика заслуга в популяризації української літератури на теренах Словаччини належить Ф. Вотрубі, Ш. Крчмері, А. Придавку, А. Мразу та іншим словацьким діячам.

М. Роман наголошує на частих зустрічах словацьких та українських письменників, які мали чималий резонанс, викликали жвавий інтерес по обидва боки кордону, що засвідчує тогочасна періодика. «В міжвоєнний період побували у нас І. Кулик, М. Ірчан, І. Микитенко, О. Кобилянська, В. Підмогильний, О. Копиленко, В. Поліщук, О. Довженко (...). Газети повідомляли про їх

зустрічі з словацькими читачами і коментували їх доброзичливе ставлення до словацької спадщини і нової літератури. В цьому відношенні може служити зразком виступ І. Микитенка у Братиславі, в якому він високо оцінив спадщину Гвездослава, Кукучіна, Ваянського...», – зазначає пряшівський дослідник, з гіркотою, однак, констатуючи, що ці зустрічі чомусь не вплинули на появу нових художніх перекладів [10, с. 217].

Докладно зупиняється М.Роман на зв'язках письменників Закарпаття зі словацькими митцями. Акцентує на особистих контактах літераторів, на появі літературно-критичних розвідок та заміток про обопільну співпрацю, згадує, зокрема, статтю Є.Недзельського «Десять років карпаторуської літератури», що вийшла 1929 року в журналі «Slovenské pohľady», а також її своєрідне продовження – «Карпаторуська література після перевороту» (Slovenské pohľady. 1937. № 10), де автор дає оцінку творчості В. Гренджі-Донського, Ю. Боршоша-Кум'ятського, Зореслава, Л. Дем'яна, О. Маркуша та ін. Аналізує М. Роман і статті словацьких літераторів про Закарпаття, а також словацькі переклади закарпатської поезії [9; 10].

Особливо інтенсивними українсько-словацькі літературні взаємодії стали в другій половині ХХ століття. У цей час М. Роман навчався в Київському держуніверситеті (як студент та аспірант), що дало можливість познайомитися і заприятелювати з багатьма українськими письменниками, перекладачами, літературними критиками. Згодом з-під його пера виходять сотні статей, заміток, рецензій як у Словаччині, так і в Україні. Окремим авторам (як-от Т. Шевченкові, І. Франкові...) присвячено десятки розвідок. До улюблених письменників М. Романа належить і Олесь Гончар, з яким пряшівський літератор знався особисто й усіляко сприяв, аби багатостраждальний роман «Собор» нарешті узрів світ у словацькому перекладі [3, с. 92–93]. У вервиці статей про О. Гончара пряшівець нагадує про особливе ставлення українського письменника до Словаччини, що засвідчує його збірка новел «Модри камінь», чимало сторінок зі щоденника «Катарсис», інтерв'ю та спогади [12; 14].

Загалом в українсько-словацькому літературному дискурсі М. Роман розглядає творчість багатьох українських митців – Ю. Федьковича, Б.-І. Антонича, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, О. Довженка, Остапа Вишні, Ліни Костенко, Д. Павличка та ін., а також їх словацьких колег по творчому цеху – барокового автора Данієла Крмана, поетів-романтиків, Гвездослава,

Л. Новомеського, В. Мінача, Ю. Падо, П. Яроша, Й. Горака, Ю. Барча-Івана, М. Руфуса та ін. Крім статей про доробок окремих письменників, спадщина М. Романа містить і десятки докладних рецензій на літературно-критичні праці українських та словацьких учених, що присвячені проблемам українсько-словацького діалогу. Йдеться про ґрунтовні дослідження в цій царині з-під пера Д. Чижевського, І. Огієнка, М. Неврлого, М. Мольнара, В. Шевчука, І. Седлака, О. Рудловчак, В. Жемберової, Ф. Штрауса, Л. Баботи, П. Петруса, Й. Горака, Я. Юрча, М. Насенка, А. Червеняка, С. Макари, М. Зимомрі, І. Галайди, Й. Шелепця, Ю. Кундрата, Я. Резника, Я. Джоганика, І. Яцканина, Т. Ліхтей та ін. Причому, є дослідники, доробок яких М. Роман розглядає системно, як-от знакові видання академіка Миколи Неврлого, доля якого, між іншим, тісно переплетена із міжвоєнним Закарпаттям: «Микола Неврлий – дослідник і популяризатор України» (2003), «Патріарх словацької україністики академік Микола Неврлий» (2006), «Микола Неврлий – Нестор словацької україністики» (2011), «Енциклопедія української літератури і культури» (2015), «Микола Неврлий – дослідник творчості Івана Франка» (2016) та інші, які давно могли б оформитися в монографію про літературний чин Миколи Неврлого як подвижника українсько-словацьких літературних взаємодій.

Так, до прикладу, сталося з науковцем, письменником та перекладачем з Банської Бистриці Сергієм Макарою. Десятки статей М. Романа вилилися в монографічне дослідження «Художній світ Сергія Макари» (2019), окремий розділ у якому присвячено українським перекладам С. Макари зі словацької поезії (митець, як відомо, перетлумачив лірику Я. Смерека, Л. Новомеського, М. Валека, М. Руфуса, П. Горова, Ш. Жари, В. Рейсела, Я. Резника та ін.). У свою чергу, С. Макара присвятив окреме видання науково-творчій діяльності М. Романа – «Očarený slovom» [12].

Вагомий пласт досліджень М. Романа присвячено літературі Закарпаття та Пряшівщини, яку розглядає в європейському культурному контексті. Йдеться про десятки статей та монографію «Українська література Словаччини очима рецензента» [11]. Згадане видання засвідчує, що більшість пряшівських авторів М. Роман мав (має) честь знати особисто. В ґрунтовній розвідці «Деякі особливості розвитку художньої літератури русинів-українців у трикутнику словацько-українсько-польського пограниччя у ХХ ст.» учений приходить до висновку, що літературна спадщина ХІХ століття не вибудувала традицій, на які могла

б опертися нова (модерна) література ХХ століття. А ось у міжвоєнний період крайова література розвивалася у трьох національних і мовних напрямках з перевагою двох тенденцій – реалістичної та романтичної. Найкращих результатів тут досягли Зореслав та Ф.Лазорик. Зрозуміло, акцентує науковець, що література Пряшівщини розвивалася разом з літературою Закарпаття і становила з нею одне ціле. На жаль, констатує дослідник, повоєнний період виявився не дуже сприятливим для розвитку українського слова на теренах Східної Словаччини, адже багатьох письменників переслідував тодішній режим, викинувши їх з літературного процесу, а денаціоналізація і словакізація русько-українського населення Словаччини призвели до того, що крайова література фактично «опинилась у тупику» [11, с. 34].

У згаданому виданні докладно простежено доробок Зореслава, Ф. Лазорика, І. Мацинського, М. Шмайди, Є. Бісс, Ф. Іванчова, І. Прокіпчака, Ю. Боролича, В. Даця, І. Галайди, М. Дробняка, І. Яцканина, Ю. Панька, С. Ганущина, М. Бобака, В. Конопельця, Г. Коцур, Н. Вархол, Й. Збіглей, П. Колісника, М. Немета, Ю. Дацка та ін., принагідно акцентується на словацьких перекладах їхньої поезії та прози, визначається їхнє місце в контексті сучасної української чи словацької літератур. «Наголосимо, – зазначає в рецензії на книжку Т. Ліхтей, – що до творчості окремих авторів літературознавець звертається упродовж життя, відслідковуючи їхні нові видання, що засвідчують копітку працю зі Словом, поступ особистості» [5].

Знаковою в дискурсі літературного життя Східної Словаччини є стаття М. Романа «Пряшівські літературні шістдесятники» (Дукля. 2025. № 1). Автор відштовхується від розвідки М. Наєнка, який вважає, що 60-ті роки були для словацьких українців ренесансними. Простежуючи ту унікальну добу, М. Роман щиро сподівається, що знайдеться хтось із молодшого покоління, хто зацікавиться цим питанням

і простежить поступ пряшівських шістдесятників у загальноукраїнському контексті. Пізнавальною є також студія «Закарпаття і українська література Пряшівщини» (Дукля. 2020. № 3), в якій автор намагається простежити літературні взаємодії пряшівців і закарпатців у ХХ – на початку ХХІ ст., спираючись на яскраві творчі постаті.

На окрему розмову заслуговує питання українського художнього перекладу у Словаччині. Варто зазначити, що вчений завжди активно реагував на появу видань словацької літератури в українських перекладах і української – у словацьких. Він докладно прорецензував десятки окремих авторських видань, збірників перекладів, антологій, зробив чимало, аби українську літературу Закарпаття та Пряшівщини було перекладено словацькою. Науковець добре знався (знається) з багатьма українськими перекладачами (Д. Андрухівом, Д. Павличком, Р. Лубківським...), знаковими українськими перекладачами Словаччини (І. Мацинським, В. Конопельцем, І. Яцканином, І. Галайдою, М. Бобаком, С. Макарою, В. Юричковою...), відомими словацькими тлумачами (М. Слуковою, Я. Замбором, Ю. Андрічиком, М. Гевеші, Л. Фелдеком...), він щиро зрадів, коли вийшла у світ «Антологія українського перекладознавства Пряшівщини» (2024), хоча й висловив щодо неї низку зауважень (Дукля. 2024. № 6).

М. Роман і сам є перекладачем: перший його переклад художнього твору зі словацької з'явився далекого 1957 року (повість «У вогні» Т. Фіша), а крайній узрів світ 2023 року в серії «Між Карпатами і Татрами» (митець презентував словакам вибране малої прози М. Зимомрі «Сповідь на рушнику»).

Висновки. Отже, Михайло Роман як науковець і перекладач заявив про себе на ниві українсько-словацької літературної співпраці ще понад 70 років тому. Його багатий доробок в царині літературознавчої компаративістики є вагомим і потребує докладного та системного вивчення, сучасного літературно-критичного осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабота Л. До ювілею Михайла Романа. *Studia Slovakistica*. 2021. Вип. 20. С.117–121.
2. Зимомря М. Жити Україною поза її межами – прояв мужності (До 90-річчя від народження Михайла Романа). Дукля. 2020. № 4. С.42 – 53.
3. Ліхтей Т. Літературні взаємодії в поліетнічному просторі Закарпаття і Пряшівщини: інтерв'ю з науково-творчою елітою. Ужгород : Видавництво «РІК-У», 2025. 136 с. (Серія «Між Карпатами і Татрами»). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/77434>
4. Ліхтей Т.В. Слов'янська планида : Словацька поезія ХІХ–ХХ століть у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин : монографія. Ужгород : Ліра, 2010. 304 с.
5. Ліхтей Т. Українська література Словаччини в дослідженнях Михайла Романа. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія*. Ужгород, 2017. Вип. 1 (37). С. 109–110. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15342>

6. Роман М. Література і час. Пряшів, 1986. 398 с.
7. Роман М. Микола Неврлий – дослідник творчості Івана Франка. *Словацько-українські відносини в галузях мовознавства, літературознавства, перекладу та культурних контактів*. Пряшів, 2016. С. 217–233.
8. Роман М. Поетична творчість Сергія Макари в контексті повоєнної української та словацької поезії. *Cestou vzájomnosti. Zb. príspevkov z medzinár. ved. konferencie*. Banská Bystrica, 2003. С. 154–179.
9. Роман М. Причинки до зв'язків закарпатських і словацьких культурно-літературних дічів у період між двома війнами. *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. 1969. Том 4. Книга перша. С. 395–400.
10. Роман М. Проникання і сприймання української літератури в Словаччині в період між двома війнами. *Жовтень і українська культура*. Зб. матеріалів з міжнародного симпозіуму. Пряшів, 1968. С. 212–219.
11. Роман М. Українська література Словаччини очима рецензента. Пряшів, 2016. 392 с.
12. Makara S. Očarený slovom: pedagog – vedec – dejateľ Michal Roman. Prešov, 2020. 148 s.
13. Roman M. O niektorých črtách ukrajinského literárneho romantizmu. *Slovanský romantizmus. Zb. príspevkov z medzinár. ved. konferencie*. Banská Bystrica, 1999. С. 50–63.
14. Roman M. Poznajú Slováci tvorbu Olesja Hončara? *Studia Slovakistica*. 2005. Вип. 5. С. 108–120.
15. Roman M. Úvahy o literárnom romantizme. Banská Bystrica, 2005. 137 s.
16. Roman M. Vybrané kapitoly z literárnej kritiky. Košice, 1983. 158 s.
17. Roman M. Z dejín slovensko-ukrajinských stykov. Košice, 1971. 75 s.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025